

УДК 331.101.262

Г.Я. ГЛУХА,
кандидат економічних наук, доцент
Дніпропетровського університету
імені Альфреда Нобеля

О.М. ГЛУХА,
головний державний податковий інспектор
спеціалізованої державної податкової інспекції
по роботі з великими платниками податків
у м. Дніпропетровську ДПС

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ У КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Статтю присвячено аналізу взаємозв'язку людського капіталу та економічного зростання. Основним висновком ендогенних теорій економічного зростання є пряма залежність економічного зростання від приросту людського капіталу, який, на думку багатьох економістів, є одним з ключових факторів. Тому в роботі розглянуто основні тенденції розвитку людського капіталу в Україні: визначено проблеми інвестицій у людський капітал та їх значення для економіки країни.

Ключові слова: економічне зростання, ендогенні теорії економічного зростання, ендогенні фактори економічного зростання, людський капітал, інвестиції в людський капітал, індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП).

Вступ. Соціально-економічний розвиток в останні десятиріччя характеризується підвищенням ролі людського фактора. Це пояснюється ускладненням зовнішнього організаційного середовища, швидким зростанням темпів його змін та жорстокістю конкуренції на світових ринках. Усе це привело до пошуку нових резервів та шляхів підвищення ефективності. Саме в «людському ресурсі» приховані найбільші резерви для підвищення ефективності функціонування сучасної економіки, його вважають найціннішим ресурсом.

Необхідно відзначити, що найбільш поширена в сучасних дослідженнях ендогенна теорія зростання базується на доведенні ендогенності фактора технічного прогресу, який у неокласичних теоріях вважався екзогенним. Ендогенність технічних змін згідно з теорією пов'язана з людським капіталом (він характеризує обсяг знань та практичного досвіду людини), ендогенний характер якого, у свою чергу, визначається розвитком освітньої системи та державної політики стимулювання наукових досліджень. Основним висновком таких теорій є пряма залежність економічного зростання від приросту людського капіталу. Тому одним з ключових, на думку багатьох економістів, є саме людський капітал.

Сучасні дослідження теорії людського капіталу представлені працями українських та закордонних учених М. Ажажи, О. Бородіної, Н. Голікової, О. Головінова, Т. Гордєєвої, О. Захарової, О. Левчука, Т. Лех, Н. Перепелиці, Г. Прошак, Ю. Русіної, І. Тараненко, Ю. Хайнацької, І. Чекан.

Основною метою нашої статті можна вважати аналіз сутності людського капіталу, основних форм інвестицій у людський розвиток, а також розгляд основних проблем і тенденцій розвитку людського капіталу в Україні з позиції впливу на економічне зростання.

Результати дослідження. Усі розвинуті країни світу приділяють особливу увагу розвитку суспільства, удосконаленню знань, оскільки тільки досвідчена, кваліфікована робоча сила здатна управляти високотехнологічними процесами. Крім того, людський капітал є дуже важливою формою інвестицій у розвинутих ринкових економіках. За оцінкою Світового банку, людський капітал перевищує 80% усіх продуктивних багатств у Японії і 60% у США. В Австралії і Канаді, які володіють значними природними ресурсами і мають порівняно невелике, але високоосвічене населення, частка людського капіталу становить близько 20% продуктивних багатств цих країн [1].

У найбільш послідовній формі концепція людського капіталу представлена в працях лауреата Нобелівської премії 1992 р. з економіки Г. Беккера. Сформульована в ній модель стала основою для всіх подальших досліджень у цій сфері.

Людський капітал – це запас знань, навичок, мотивів, які притаманні кожній людині. Інвестиції в людський капітал бувають різних видів. По-перше, це – витрати на освіту (загальну та спеціальну, формальну та неформальну освіту, підготовку за місцем роботи тощо). Вони є найпоширенішим і найважливішим видом інвестицій у людський капітал. Освіта є основою кваліфікованого і продуктивного працівника. Також велике значення мають витрати на охорону здоров'я. Добре здоров'я – результат витрат на профілактику захворювань, медичне обслуговування, дієтичне харчування та поліпшення життєвих умов – продовжує тривалість життя, підвищує працездатність і продуктивність праці. Не менш важливе значення мають витрати на мобільність, завдяки яким працівники мігрують з місць відносно низької продуктивності праці в місця з відносно високою продуктивністю, збільшуючи тим самим результати використання свого людського капіталу. Крім названих вище, згідно з основними активами людського капіталу до інвестицій відносять також витрати на пошук економічно значущої інформації, виховання дітей (вкладання в майбутній людський капітал) та ін. Елементи, в які вкладено інвестиції, являють собою основні активи людського капіталу.

Виділяють такі активи, як знання (загальна освіта, професійна підготовка, самовдосконалення); здоров'я; мотивація; ділові і суспільні риси (духовна стабільність та інтелектуальна мобільність людини, завдяки яким людина здатна збирати, аналізувати, використовувати значні потоки інформації – інформаційна мобільність); володіння економічно важливою інформацією [2].

Україна належить до тих країн, які мають величезний людський потенціал, тільки його потрібно раціонально використовувати і спрямовувати в потрібне русло. Людський капітал, як і будь-яка техніка, «зношується» і потребує відновлення, тобто процес відтворення людського капіталу як частини національного багатства країни неможливий без відповідних інвестицій. На мікрорівні інвестиції в людський капітал представлені такими статтями витрат, як підвищення кваліфікації працівників; оплата лікарняних листів непрацездатності; витрати на охорону праці; добровільне медичне страхування, оплачене фірмою; оплата медичних та інших соціальних послуг за працівника фірми; благодійна допомога соціальним інститутам тощо. На макрорівні роль інвестицій виконують, по-перше, витрати домашніх господарств на збереження й відновлення людського капіталу, по-друге, державні соціальні трансферти та соціальні податкові пільги.

В Україні фінансування освіти та охорони здоров'я знаходиться на низькому рівні порівняно з країнами з високим рівнем розвитку людського капіталу. Так, за статистикою, протягом 2009–2010 рр. частка державних витрат на охорону здоров'я у ВВП в Україні була нижча, ніж у країнах ЄС, у 1,5–2,3 раза. При цьому рівень загальних витрат на охорону здоров'я в Україні був у десятки разів нижчим, ніж у країнах ЄС. Так, загальні видатки на охорону здоров'я на душу населення в Україні у 2010 р. становили 1850,3 грн, за обмінним курсом НБУ – 199,3 дол. США (для порівняння: Данія – 6422, Швеція – 4710, Фран-

ція – 4691, Німеччина – 4668, Чеська Республіка – 1480, Польща – 917 дол. США). Серед країн колишнього Радянського Союзу Україну випередили Російська Федерація (525), Казахстан (393), Азербайджан (332), Білорусь (320), Грузія (272 дол. США). Витрати на охорону здоров'я на душу населення в Україні за паритетом купівельної спроможності становлять 519 дол. США, у тому числі за рахунок державних джерел – 294 дол. США, що є значно нижчим показником, ніж у країнах Європейського Союзу (відповідно, 2241 і 1674 дол. США). Проте цей показник є дуже важливим: за результатами наукових досліджень, на міжнародному рівні його зміна впливає на очікувану тривалість життя населення [3].

Незважаючи на те, що у 2012 р. в Україні видатки на охорону здоров'я становили 55,2 млрд грн, що на 12,9% більше звітного показника 2011 р. та на 51,2% більше звітного показника за 2009 р., усе ще недостатнім є забезпечення видатками усіх потреб галузі охорони здоров'я [4].

Крім того, проаналізувавши дані щодо обсягів бюджетного забезпечення освіти, які становили, відповідно, за роками: 2009 р. – 65,831 млрд грн, або 6,29%; 2010 – 77,323 млрд грн, або 6,56%; 2011 – 79 млрд грн, або 6%; 2012 – 92,1 млрд грн, або 6,99%, бачимо, що обсяг видатків з кожним роком збільшується. Але збільшення має, скоріше, номінальний характер – відношення видатків на освіту до ВВП коливається у незначних межах. Причина – в інфляційних процесах, а не в реальному зростанні фінансування освітньої галузі [5].

Галузі соціальної сфери виступають механізмом відтворення й амортизації людського капіталу, який виступає частиною національного багатства та найважливішим фактором економічного зростання країни. Інвестиції в людський капітал, крім соціальних ефектів, завжди передбачають вартісний ефект для особи, яка їх здійснює. Для працівника мотивацією до підтримки здоров'я та отримання освіти й формування професійних навичок є диференціація його доходів. Для фірми, що вкладає гроші в розвиток персоналу, мова йде про підвищення продуктивності праці. Для суспільства в цілому ефект виражається в підтримці конкурентоспроможності національної економіки й зростанні ВВП, тобто інвестиції в людський капітал – це вигода не тільки для працівника, але й для економіки країни і суспільства в цілому.

В Україні цивілізоване усвідомлення ролі людини на виробництві і в суспільстві поки що не спостерігається. Ми маємо багато проблем: безробіття, низький життєвий рівень, неналежна увага до працівника з трудовим досвідом, кваліфікацією, професійними знаннями та навичками, а найголовніше – недостатній рівень соціального захисту найманих працівників. Як наслідок, в Україні відбувається деформація трудових цінностей, масове погіршення якості трудового потенціалу, мотивації та здібностей до виробничої праці. Проте необхідно відзначити певні позитивні зрушення стосовно розвитку людського потенціалу в Україні, які позначилися при визначенні Індексу розвитку людського потенціалу (ІРЛП).

Індекс людського розвитку (Індекс розвитку людського потенціалу) – це індекс для порівняльної оцінки рівня життя, писемності, освіти, середньої тривалості життя та інших показників країни. Методика розрахунку індексу була змінена у 2010 р. і зараз базується на таких показниках соціальної політики країни:

- 1) очікувана тривалість життя при народженні;
- 2) середня тривалість навчання дорослого населення та очікувана тривалість навчання дітей шкільного віку;
- 3) величина валового національного доходу на душу населення за паритетом купівельної спроможності.

Згідно з Доповіддю ООН 2011 р. до країн з дуже високим рівнем розвитку людського потенціалу належать 42 країни. Країни цієї групи характеризуються

такими ознаками, як коливання середньої тривалості життя від 78 до 83 років, рівень ВВП на душу населення – від 17 до понад 80 тис. дол. США, тривалість навчання – від 13 до 20 років. До першої трійки увійшли Норвегія, Австралія, Нова Зеландія. Замикають список Польща, Угорщина, Словаччина, Чехія, Естонія, Греція, Барбадос. Україна у 2011 р. увійшла до групи з високим рівнем розвитку людського капіталу і посіла 76-те місце з 187 країн. Для порівняння, у 1995 р. за ІРЛП Україна займала 102-ге місце серед 172 країн, у 2000 – 80-те; у 2003 – 75-те місце серед 175 країн, у 2004 – 70-те місце серед 177 країн; у 2010 р. – 69-те місце серед 169 країн. Колишні сусіди України по Радянському Союзу зайняли кращі позиції в рейтингу: Білорусь (61 місце), Росія (65 місце), Казахстан (66), Азербайджан (67) [6, с. 135].

Перебування України в групі держав з високим рівнем ІРЛП пояснюється високим показником освіченості населення, який складає 99,7%. Крім того, за даними 2011 р., очікувана тривалість життя в Україні – 68,5 років, за межею бідності перебуває 2,2% населення. Проте Україна відстає від розвинутих країн за показниками витрат на населення у сфері здоров'я [6, с. 136].

За іншими оцінками Світового банку, за підсумками 2012 р. Україна посіла 56-те місце серед 146 країн в рейтингу Індексу Економіки знань-2012 з показником індексу 5,73. Це переважно завдяки тому, що країна має високі показники з освіти і підготовленості громадян (21-ше місце в рейтингу). Для провідних країн світу показник індексу перевищує 8. До першої п'ятірки рейтингу увійшли: Швеція, Фінляндія, Данія, Нідерланди та Норвегія [7].

Індекс Економіки знань розраховується на основі урахування таких основних критеріїв:

- якість стимулювання економіки за допомогою існуючих та нових знань;
- залучення інновацій та нових технологій для вирішення місцевих потреб і створення нових технологічних рішень;
- рівень освіченості та професійної підготовки населення;
- розвиток інформаційної і телекомунікаційної інфраструктури [7].

Як зазначається у Концепції гуманітарного розвитку України на період до 2020 р., частка України на світовому ринку наукомісткої продукції є меншою 0,1%, питома вага обсягу виконаних науково-технічних робіт складає близько 1% ВВП України, інноваційна активність промислових підприємств залишається надзвичайно низькою, матеріально-технічна база наукових організацій швидко застаріває [8].

Важливим для економіки будь-якої країни є питання підтримання сталого економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності країни на світовому ринку. Політика України має бути спрямована на підвищення показників людського розвитку, які в майбутньому можуть стати важливим поштовхом для економічного зростання держави. Натомість недостатній рівень розвитку людського капіталу, пов'язаний у першу чергу з недостатнім фінансуванням, перешкоджає структурним реформам у країні, блокує інноваційний потенціал та гальмує технічний прогрес.

Висновки. Прагнення людини реалізувати свої знання та навички завдяки професійному та духовному розвитку – найважливіший резерв економічного зростання, а також його кінцева мета. Тобто в сучасних умовах людину слід розглядати не просто як робочу силу, витрати на яку потрібно скорочувати, а як людський ресурс, що потребує інвестицій для відповідної віддачі. Для того, щоб людина могла повноцінно використати свої здібності та знання, держава має створити умови для збереження і розвитку трудового потенціалу шляхом надання ефективного соціального захисту, забезпечення умов праці, підвищення якості життя населення, збереження здоров'я громадян та підтримання високих темпів економічного зростання.

Список використаної літератури

1. Чекан І.А. Інвестиції в людський капітал у перехідний період України [Електронний ресурс] / І.А. Чекан. – Режим доступу: <http://mev.lac.lviv.ua/downloads/vyklad/chekan/10.pdf>
2. Тараненко І.В. Інституціональна трансформація як передумова забезпечення глобальної конкурентоспроможності України [Електронний ресурс] / І.В. Тараненко. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Nvuu/Ekon/2009_28_2/statti/31.htm
3. План діяльності Міністерства охорони здоров'я України на 2013 рік та два бюджетні періоди, що настають за плановим (2014–2015 роки). Затверджений 01 листопада 2012 року.
4. Видатки на охорону здоров'я щорічно зростають [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=353252&cat_id=326268
5. Хайнацька Ю.Ю. Аналіз фінансування видатків на освіту в Україні [Електронний ресурс] / Ю.Ю. Хайнацька, Т.А. Гордєєва. – Режим доступу: <http://intkonf.org/haynatska-yuyu-gordeeva-ta-analiz-finansuvannya-vidatkiv-na-osvitu-v-ukrayini/>
6. Русіна Ю.О. Індекс розвитку людського потенціалу як стратегічний елемент концепції людського розвитку / Ю.О. Русіна // Вісник КНУТД. – К., 2012 р. – № 2 – С. 133–137.
7. Дробович А. Україна увійшла до сотні країн за Індексом Економіки знань [Електронний ресурс] / А. Дробович. – Режим доступу: <http://www.nagolos.com.ua/ua/news/9427-ukrayina-uviyshla-do-sotni-krayin-za-indeksom-ekonomiki-znan>
8. Концепція гуманітарного розвитку України на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ndar.loga.gov.ua/netcat_files/2446/1881/h_2f7a7977496ce65d784ba5039752181d

Стаття посвячена аналізу взаємозв'язи людського капіталу та економічного зростання. Основним висновком ендогенних теорій економічного зростання є пряма залежність економічного зростання від приросту людського капіталу, який, за думкою багатьох економістів, є одним з ключових факторів. У статті розглянуті основні тенденції розвитку людського капіталу в Україні, визначені проблеми інвестицій в людський капітал та їх значення для економіки країни.

Ключевые слова: *економічний зростання, ендогенні теорії економічного зростання, ендогенні фактори економічного зростання, людський капітал, інвестиції в людський капітал, індекс розвитку людського потенціалу (ІРЧП).*

The article analyzes the interdependence between human capital and economic growth. Endogenous theories stipulate that economic growth is directly dependent on the human capital growth, which is a factor according to many economists. The article demonstrates the main trends of human resources development in Ukraine; how the investments allocation impacts the economic growth.

Key words: *economic growth, economic development, endogenous theories, economic growth, endogenous factors, human capital, human capital investments, human potential development index (HPDI).*

Одержано 15.02.2013.